

İRƏVANDA AZƏRBAYCANLI PEDAQOJİ KADRLARIN HAZIRLANMASINDA İLK ADDIMLAR (1922-1924)

1918-1920-ci illərdə İrəvan şəhəri tarixinin ən gərgin və acınacaqlı dövrünü yaşamışdır. Erməni daşnaklarının hökmranlığı dövründə törədilən kütləvi qırğın aksiyaları zamanı İrəvan şəhərinin azərbaycanlılar yaşayan məhəllələri alt-üst edilərək xarabalığa çevrilmiş və 14.000 nəfərdən çox azərbaycanlı qətlə yetirilmişdir. Erməni quldurları təkcə İrəvan şəhərində deyil, azərbaycanlılar yaşayan bütün bölgələrdə Üçmüədzin, Zəngibasar, Ağbaba, Vedibasar, Qəmərli, Basarkeçər, Zəngəzur, Dərələyəz, Allahverdi rayonlarında son dərəcə vəhşi üsullarla misli görünməmiş cinayətlər törətmişdilər.

Belə ki, 1918-1920-ci illərdə erməni millətçiləri tərəfindən 300-dən artıq azərbaycanlı kəndi yerlə-yeksan edilmiş, on minlərlə dinc sakin kütləvi şəkildə qətlə yetirilmişdir. Xalqımıza məxsus bir çox mədəniyyət, maarif ocaqları dağıdılmışdı. 1918-1920-ci illərdə erməni daşnakları tərəfindən azərbaycanlıların total şəkildə məhv edilməsi İrəvan ədəbi-mədəni mühitinin tənəzzülə uğramasına səbəb olmuşdu. Ədəbi-mədəni mühitin görkəmli nümayəndələrinin bir qismi məhv edilmiş, bir qismi isə Türkiyə, İran, Azərbaycan, Orta Asiya və başqa ölkələrə üz tutmuşdular. Bununla da İrəvanda yaşlı nəslə mənsub ziyalı qalmadığından nəsillər arasında sələf-xələf münasibətləri tamamilə pozulmuşdu. Şübhəsiz ki, bu, İrəvan ədəbi məktəbinin yaradıcı potensialına təsir etməyə bilməzdi.

1920-ci il noyabr ayının 29-da Ermənistan sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra başqa respublikalarda olduğu kimi, burada da məktəb və maarif probleminə münasibət dəyişərək, təhsilin inkişafı tarixində yeni mərhələ başlandı. Bolşevik rejimi Ermənistan sovet hakimiyyəti təhsil sistemindən imtina edərək yeni tipli sovet təhsil sisteminin yaradılmasını ön plana çəkdi. Elə ilk gündən xalq maarifinin inkişafına ciddi səy göstərildi və bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı.

Ermənistan sovet hakimiyyəti qurulduqdan 7 gün sonra - 6 dekabr 1920-ci ildə Ermənistan İnqilab Komitəsi bütün məktəblərin dövlətin tabeliyinə keçməsi haqqında dekret imzaladı. Həmin dekretlə Ermənistan sovet hakimiyyəti tərəfindən yaşayan hər bir xalqa ana dilində pulsuz ibtidai təhsil almaq və təhsildə bərabər hüquqa malik olmaq hüququ verildi. 1921-ci il dekabr ayının 17-də Ermənistan Xalq Maarif Komissarlığının verdiyi əmrə əsasən köhnə tipli məktəblər ləğv olunaraq, yeni tipli sovet məktəblərinin təşkilinə başlanıldı. Ermənistan Maarif Komissarlığının verdiyi əmrə əsasən köhnə tipli məktəblər ləğv olunaraq, yeni tipli sovet məktəblərinin təşkilinə başlanıldı. Ermənistan Maarif Komissarlığının verdiyi əmrə əsasən köhnə tipli məktəblər ləğv olunaraq, yeni tipli sovet məktəblərinin təşkilinə başlanıldı. Ermənistan Maarif Komissarlığının verdiyi əmrə əsasən köhnə tipli məktəblər ləğv olunaraq, yeni tipli sovet məktəblərinin təşkilinə başlanıldı.

Beləliklə, azərbaycanlı məktəblərinin yeni məzmununda təşkili istiqamətində ilk addımlar atılaraq birillik, ikillik və xüsusi məktəblər ləğv edildi. Yeni tipli ibtidai, yeddillik, səkkizillik və tam orta məktəblər təşkil edildi. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində İrəvan, Uluxanlı, Vedibasar, Allahverdi, Qafan, Basarkeçər, Ağbaba bölgələrində, kəndlərdə ilk məktəblər açıldı, İrəvanda və eləcə də azərbaycanlılar yaşayan digər yerlərdə doğma dilimizdə təhsil ocaqları şəbəkəsinin genişlənməsi orada təhsil alan şagirdlərin sayının sürətlə artmasına təkan verdi. Qərbi Azərbaycanda 1922-1923-cü illərdə 36, 1924-cü ildə 62, 1929-1930-cu illərdə 112, 1931-ci ildə isə 245 azərbaycanlı məktəbi fəaliyyət göstərirdi ki, bunlardan da 45-i İrəvan qəzasında idi. Azərbaycan məktəblərində şagirdlərin sayının sürətlə artmasının əsas

səbəblərindən biri də 1918-1920-ci illərdə erməni daşnaklarının zülmü nəticəsində doğma yurdlarını tərk etmiş soydaşlarımızın Ermənistan sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra bir qisminin yenidən öz vətənlərinə geri dönməsi ilə bağlı idi. Milli təhsil ocaqları şəbəkəsinin genişlənməsi və idarə edilməsi, orada təhsil alan şagirdlərin sayının sürətlə art-

Azərbaycan məktəbləri üçün müəllim çatışmazlığı problemini həll etmək məsələsi azərbaycanlı ziyalıların qarşısında mühüm bir vəzifə kimi qalırdı. Azərbaycanlı məktəbləri üçün pedaqoji kadrların hazırlanması məsələsi Ermənistan Kommunist Partiyasının 1923-cü il martın 29-da keçirilən ikinci qurultayında qurultayın azərbaycanlı nümayəndələri tər-

İrəvanda pedaqoji hazırlıq kurslarında dərs deyən azərbaycanlı müəllimlər şagirdləri ilə

ması isə müəllim kadrlarına olan tələbatı daha da artırırdı.

Azərbaycanlı əhali arasında mədəni maarif işlərini gücləndirmək məqsədilə 1922-ci ildə Ermənistan Xalq Maarif Komissarlığı nəzdində "Azlıqda qalan millətlər bürosu" təşkil edildi. Büroya İrəvanın tanınmış maarifçilərindən Mehdi Kazımov müdir təyin olunmuşdu. "Azlıqda qalan millətlər" bürosunun tərkibinə müxtəlif millətlərin nümayəndələri daxil idi. Büro 1923-cü ilin iyun ayında "Azlıqda qalan millətlər şurası"na çevrildi. Bu şöbə tədris proqramlarının, dərsliklərin çap edilməsi, müəllim kadrların hazırlanması, gecə kurslarının və təlim-tərbiyə məsələlərinin təşkili, insanların təhsilə cəlb edilməsi kimi mühüm işlərlə məşğul olurdu. Azərbaycan məktəblərinin müəllim kadrları ilə təmin olunması üçün 1922-ci ildə Ermənistan K(b)P MK-nın yanında yaradılmış "Azsayılı xalqlar şöbəsi"nin müdiri Bala Əfəndiyev, Ermənistan Xalq Maarif Nazirliyinin nəzdində təşkil edilmiş "Azlıqda qalan millətlər bürosu"nın müdiri Mehdi Kazımovun səyi nəticəsində 1922-ci ilin sonlarında İrəvanda xüsusi hazırlıq kursları təşkil edildi və kurslardan keçmiş şəxslər müəllim kimi məktəblərə dərs deməyə göndərilirdi. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Qərbi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində - İrəvan şəhərində, Uluxanlı, Qorçulu, Haçaparak, Zirək, Zöhrablı, Göykümbət, Çarbox, Şurnuxi, Yarpızlı, Narınbağ, Təkərli, Murxuz, Şəhərcik, Qaraçanta, Güllübulaq, Zəhmət, Gığı, Aldərə, Çiləxanlı, Güldüz, Zod, Böyük Vedi, Çobankərə, Hacı Elyas, Əcili, Qızıldaş və digər kəndlərdə ilk yeni tipli məktəblər təşkil olundu. Görülən bütün tədbirlərə baxmayaraq, bu hazırlıq kursları da İrəvanda milli məktəblərimizin müəllim kadrlarına olan tələbatını ödəyə bilmirdi. Məsələn, 1922-1923-cü dərs ilində Qərbi Azərbaycanda olan 36 azərbaycanlı məktəbində 1521 şagird təhsil alırdısa, 1931-ci dərs ilində azərbaycanlı məktəblərinin sayı artaraq 245-ə çatmış və orada təhsil alanların sayı 19362 nəfər təşkil etmişdi. Həmin məktəblərin idarə edilməsi üçün isə müəllim kadrlarına çox böyük tələbat var idi. Bu ehtiyacın ödənilməsi üçün azərbaycanlı ziyalıları tərəfindən milli pedaqoji kadrlar hazırlayan tədris müəssisəsinin yaradılması məsələsi 30 yanvar 1922-ci ildə EK(b)P MK-nın birinci qurultayında qaldırılsa da, onların tələblərinə məhəl qoyulmamışdı.

rəfindən yenidən qaldırılmış və müzakirə olunmuşdu. Qurultayda Ermənistan sovet hakimiyyəti tərəfindən mədəni maarif və məktəb sahəsində mövcud vəziyyət geniş təhlil edilərək bir sıra mühüm qərarlar qəbul edilmişdi. EK(b)P MK-nın yanında fəaliyyət göstərən "Azlıqda qalan millətlər" şöbəsinin müdiri Bala Əfəndiyev çıxış edərək milli məktəblərimizin vəziyyəti ilə bağlı öz təkliflərini vermişdi. Qurultayda azərbaycanlı məktəbləri üçün pedaqoji kadrların hazırlanması məsələsi ilə bağlı müvafiq qərar qəbul edilməsinə baxmayaraq, məsələ öz həllini tapmamışdı. Qərarda müəllimlərin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, yeni məktəb binalarının tikilməsi, məktəbyaşlı uşaqların, xüsusilə də qızların təhsilə cəlb edilməsi öz əksini tapmışdır. Ermənistanın şovinist dairələri və eləcə də xalq maarif komissarı A.Mravyan azərbaycanlı məktəblərini müəllim kadrları ilə təmin etmək üçün Azərbaycandan pedaqoji kadrların dəvət olunmasını daha məqsəduyğun hesab etmişdilər. Erməni şovinistləri azərbaycanlı məktəbləri üçün İrəvanda yerli pedaqoji kadrlar hazırlayan hər hansı bir təhsil müəssisəsinin yaradılması məsələsini məqsədli şəkildə, müxtəlif vasitələrlə əngəlləyirdilər. Burada bolşevik cildinə bürünmüş erməni daşnaklarının əsas məkrli məqsədlərindən biri azərbaycanlıların savadlanmasının, mədəni tərəqqisinin və gələcək perspektivlərinin hər vasitə ilə qarşısını almaq idi.

Azərbaycanlı məktəblərində pedaqoji kadrlara olan ehtiyacı qismən də olsa, aradan qaldırmaq üçün Ermənistan K(b)P MK-nın "Azsayılı xalqlar şöbəsi"nin müdiri Bala Əfəndiyevin və Ermənistan Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində fəaliyyət göstərən "Azlıqda qalan millətlər bürosu"nın müdiri Mehdi Kazımovun təşəbbüsü və səyi nəticəsində 1922-ci ilin noyabr ayında İrəvanda 2 aylıq yay hazırlıq kursu təşkil edildi. İlk olaraq bu kurslar azərbaycanlı müəllimlərin hazırlanması işini canlandırdı. Azərbaycanlı məktəblərində çalışmaq üçün bu hazırlıq kursunu elə həmin il 30 nəfər bitirmişdi. Həmin hazırlıq kursunda Azərbaycan məktəbləri üçün 60-dan artıq müəllim hazırlanmışdı. Bundan başqa, Uluxanlı, Vedi, Basarkeçər, Zəngəzur, Ağbaba və azərbaycanlılar yaşayan digər bölgələrdə də hazırlıq kursları təşkil edilmişdir ki, bir çox pedaqoji kadrlar da məhz belə kurslarda təhsil almaqla püxtələşmişdi. 1923-cü ilin sonlarında müxtəlif bölgələrdə təşkil

olunan pedaqoji kurslarında 1926-cı ilə qədər 143 müəllim hazırlanmışdı ki, bunlardan da 6 nəfəri qadın idi. Kursların təşkilində İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi mühitinin aparıcı simalarından olan Bala Əfəndiyev, Mehdi Kazımov, Mustafa Hüseynov, Miryusif Mirbabayev, Əkbər Rzayev, Rza Şeyxzadə, Əsgər Əsgərzadə, Bülbül Kazımova və başqalarının böyük rolu olmuşdur. Kurslarda nəzəri və təcrübi məşğələləri yuxarıda adlarını qeyd olunan şəxslərin özləri aparırdı.

1923-cü ilin ortalarında Ermənistan Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində fəaliyyət göstərən "Azlıqda qalan millətlər bürosu"nın müdiri Mehdi Kazımov Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığına müraciət edərək, İrəvan şəhərində və bölgələrdə müxtəlif ixtisaslar üzrə müəllim kadrların göndərilməsini xahiş etmişdi. Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı Mehdi Kazımovun xahişini nəzərə alaraq Qərbi Azərbaycandakı ana-dil-

li məktəblərimizdə dərs demək üçün 20-yə qədər müəllim göndərmişdi. Həmin pedaqoji kadrlar İrəvan, Vedi, Qəmərli, Basarkeçər bölgələrində müəllim kimi fəaliyyət göstərməklə yanaşı, həm də mədəni maarif quruculuğu sahəsində də yaxından iştirak edirdilər. Azərbaycanlı məktəblərində dərs deyən müəllimlərə dözülməz şərait yaradıldığı üçün onlar maddi və mənəvi sıxıntılara dözə bilməyib bir müddətdən sonra Ermənistanı tərk etməyə məcbur olmuşlar. Hətta müəllimlər aylarla maaş, onlara verilən ərzaq normalarını belə ala bilməmişdilər. Erməni şovinizminin azərbaycanlı müəllimlərə qarşı yaratdığı bu problemlər uzun illər bu şəkildə davam etmişdir.

Müəllim çatışmazlığı problemini qismən də olsa aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının razılığı əsasında İrəvandan Bakıya 1923-cü ildə 16, 1925-ci ildə 38, 1926-cı ildə isə 11 nəfər pedaqoji təhsil almaq məqsədilə müxtəlif ali təhsil müəssisələrinə göndərilmişdi. Mamed Həsənov, Zəhra Abbasova, Əziz Əzizov, Tacirə Bağirova kimi gənclər Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstitutunu bitirdikdən sonra İrəvana qayıdaraq maarifin inkişafına öz töhfələrini vermişlər.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində İrəvanda azərbaycanlı qızlar məktəbi, İrəvan yeddillik azərbaycanlı məktəbi, Əzizbəyov adına məktəb, Asriyev, Dzerjinski və Şaumyan adına beynəlmillət məktəblərinin isə azərbaycanlı bölmələri fəaliyyət göstərirdi. İlk vaxtlarda milli məktəblərimizdə müəllim kadrlarına böyük tələbat olduğundan, çox vaxt İrəvan 7 illik azərbaycanlı məktəbinin şagirdlərindən də dərs demək üçün istifadə edirdilər. Hətta qış tətilində Zaqafqaziya Kommunist Universitetində təhsil alan azərbaycanlı tələbələr İrəvanda və yerlərdə təşkil edilmiş səyər məktəblərdə dərs deməyə dəvət edilirdi.

Görülən bütün bu tədbirlər azərbaycanlı məktəblərində müəllim kadrlara olan tələbatı ödəmirdi. Ermənistanın şovinist dairələri azərbaycanlı məktəbləri üçün pedaqoji kadrlar hazırlayan müstəqil tədris müəssisəsinin yaradılmasını isə heç bir vəchlə istəmirdilər. Bunun ən başlıca səbəblərindən biri azərbaycanlı əhalinin öz tarixi torpaqlarında qalmasının qarşısını almaq idi.

Cəlal ALLAHVERDİYEV,
filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent.